

Grundlagsskydda det vi äger tillsammans

De senaste åren har politiker sålt ut stora delar av vår gemensamma egendom. De har sålt ut skolor och vårdcentraler, apotek och allmännyttans lägenheter. Listan kan göras lång på sådant som har sålts ut från kommuner, landsting och stat. Många gånger har dessa privatiseringar skett långt under marknadspris och ofta har det inneburit att samhällsnyttiga funktioner slagits sönder. Detta i kombination med att utförsäljningarna är mer eller mindre oåterkalleliga gör det så allvarligt. För när egendomen väl har sålts ut är det mycket svårt att köpa tillbaka den. Det som tar flera decennier för det offentliga att bygga upp kan säljas ut på bara något år.

Underpriser

I flera fall har utförsäljningarna skett till orimliga underpriser. Så är till exempel fallet med en rad välfärdsverksamheter som de borgerliga majoriteterna i Stockholms kommun och landsting har sålt ut. Ett av de mest uppmärksammade fallen är vårdcentralen Serafen där landstinget tog betalt för tavlor och inventarier vilket gav ett pris på 694 500 kronor, medan de 12 000 patienterna och ett attraktivt geografiskt läge lämnades utanför värderingen. När köparna efter knappt fyra år sålde vidare blev priset 20 miljoner kronor. I Årsta såldes flera förskolor ut för underpris till ett aktiebolag som sedan plockade ut miljontals kronor i vinst, samtidigt som föräldrar rasade över den försämrade kvaliteten. Bara under 2008 sålde den borgerliga majoriteten förskolor och hemtjänst för 3,4 miljoner kronor, verksamheter vars verkliga värde är minst 81,7 miljoner kronor.¹ De har i praktiken skänkt bort det vi äger tillsammans.

Även staten har slumpat bort gemensam egendom. Hur ekonomin för regeringens utförsäljning av statligt ägda apotek ser ut är till stora delar okänt eftersom det anses vara affärshemligheter. Men när några av dem nyligen såldes vidare pekade det på att apoteken såldes för kraftiga underpriser. 2009 sålde regeringen 24 apotek till Priveq och Wallenbergs riskkapitalbolag IGC. De betalade då 225 miljoner kronor för apotekskedjan som de i april 2013 sålde vidare för över 600 miljoner kronor, nu med namnet Vårdapoteket.² Apoteken såldes därmed vidare för 2,7 gånger inköpspriset.

Sättet som själva utförsäljningarna har gått till på har även det varit tvivelaktigt. När regeringen 2012 sålde ut delar av Bilprovningen avslöjades det att köparen till hälften finansierade köpet med lån från Bilprovningen själv. Men precis som

¹ Tomas Hjelström, ekonomie doktor i företagsvärdering på Handelshögskolan. Granskning gjord på uppdrag av DN 2013.

² Dagens Industri 2013-05-15.

i andra fall begränsades den demokratiska insynen av att uppgifter klassades som affärshemligheter.

Förstörd samhällsnytta och minskad demokrati

Förutom att utförsäljningarna ofta är ekonomiskt oförsvarliga, innebär de ofta att samhällsnyttiga funktioner slås sönder och marknadskrafter ersätter möjligheten att styra efter allmänintresset. Så förstördes den sammanhållna läkemedelsförsörjningen när de statligt ägda apoteken styckades upp och såldes ut. Tidigare samarbetade apoteken för att ge bästa möjliga service. Idag är de istället konkurrenter som varken kan eller vill informera kunderna om var ett läkemedel finns inne om det inte finns hos just dem. Vår möjlighet att tillsammans styra läkemedelsförsörjningen har också minskat i och med att en stor del av den idag sköts av privata aktörer. Ägandet innebär ett instrument att direkt påverka ett samhällsområde. När samhället har ansvar för en viss verksamhet är det därför naturligt att man där också har ett ägande.

På motsvarande sätt har utförsäljningarna av allmännyttan inte bara inneburit enorma värdeöverföringar från det gemensamma till vissa grupper av privatpersoner, utan också fått stora konsekvenser för bostadsmarknaden. På flera håll i landet är det idag mycket svårt att få tillgång till en hyresrätt och den person som inte har möjlighet att ta ett lån stängs ute från bostadsmarknaden. Utförsäljningarna påverkar också demokratins framtida möjligheter att agera. För varje lägenhet som säljs ut från allmännyttan, minskar möjligheterna att ta politiska beslut för att människor med olika inkomster ska kunna bo och leva med varandra i samma stadsdel. Utförsäljningarna gör att demokratin på område efter område försvagas.

När regeringen i juni 2013 nästan halverade det statliga ägandet i Nordea sålde de aktierna för ett pris som låg cirka 5 procent under börsvärdet. Förutom det ekonomiskt tvivelaktiga i att avstå framtida vinstutdelning till förmån för en engångsintäkt, innebar försäljningen ett minskat inflytande över den viktiga samhällsfunktion banksektorn utgör. Även OMX har sålts, vilket ger minskat inflytande på det finansiella området. Regeringen har sålt det statliga fastighetsbolaget Vasakronan som kunde ha varit en stöttepelare på bostadsmarknaden.

En politik som inte går att ångra

Det är sällan helt okomplicerat att byta spår när det visar sig att ett politiskt beslut inte fick de önskade konsekvenserna, oavsett om det är i stat eller kommun. Men utförsäljningspolitiken är i en klass för sig när det gäller svårigheten att ångra ett beslut. En lag som inte fungerar kan ändras och en kommunalskatt kan höjas eller sänkas allt efter vilken politik väljarna röstar fram i valen. En verksamhet som en gång har sålts ut är däremot mycket svår att köpa tillbaka. Det gäller framför allt när den har sålts till underpris, men även annars. Ett återköp förutsätter att den som har köpt verksamheten inte vill behålla den, något som sällan är fallet – åtminstone om den inte får ett mycket högre pris för den. Grundlagens skydd av privat egendom ger här köparen en stark rätt att behålla det den köpt.

Exempelvis kan vi se hur kritiken mot utförsäljningar av allmännyttan växer när allt fler inser vilka enorma värden som har slumpats bort och man märker vad bristen på hyresrätter gör med en stad. Men även om detta skulle få kommuninvånarna att välja en ny politisk majoritet är det nästintill omöjligt att köpa tillbaka de lägenheter som har sålts ut. Lägenheterna ligger inte ute till försäljning och även om de gjorde det skulle priset bli ogörligt högt.

De borgerliga partiernas utförsäljningar av statliga bolag togs inte upp i det gemensamma valmanifestet inför valet 2006, något som inte hindrade dem från att sätta igång med processen bara ett halvår efter att de vunnit valet. På samma linje har Moderaterna till och med skickat ut ett påbud i partiet om att inte använda ordet privatisering. Resultatet är att väljarna inte får någon ordentlig chans att ta ställning. När Moderaterna nu medger att deras utförsäljningar av välfärdsverksamheter till personal inte har varit bra blir det oåterkalleliga tydligt. Oavsett hur man bedömer trovärdigheten i deras tal om att bättra sig, kvarstår att den gemensamma egendom de har slumpat bort kommer att fortsätta vara förlorad. På några få år hinner en politisk majoritet förstöra sådant som det tar decennier att bygga upp.

Dagens regler

Det är idag enkelt för beslutsfattarna att sälja ut den gemensamma egendomen. För statlig egendom gäller Regeringsformen kap. 9 §9 som anger att ”Riksdagen beslutar om grunder för förvaltningen av och förfogandet över statens tillgångar.” Riksdagen har med stöd av denna paragraf beslutat att reglera detta närmare i budgetlagen. Enligt den har regeringen rätt att besluta om försäljning av aktier eller andelar i ett företag där staten har mindre än hälften av aktierna, om inte riksdagen har bestämt annat för företaget. För företag där staten har hälften eller mer av rösterna för samtliga aktier eller andelar krävs riksdagsbeslut för att sälja ut eller på annat sätt minska statens andel. Alla dessa riksdagsbeslut tas med enkel majoritet.

Försäljning av kommunal egendom sker även den med enkel majoritet. Sådan försäljning regleras idag i kommunallagen som i princip bara innebär att utförsäljningar inte får göras så att det otillbörligt gynnar någon. Men kommuner och landsting har upprepade gånger ändå brutit mot detta.

Vänsterpartiets förslag

Vänsterpartiet anser att den gemensamma äganderätten behöver förstärkas och vi vill därför införa ett grundlagsskydd för det som ägs gemensamt. Vi föreslår att det för beslut om att sälja ut gemensamt ägd egendom krävs tre femtedelars majoritet, alternativt två likalydande beslut med mellanliggande val så att väljarna får möjlighet att avgöra. Något av dessa villkor måste vara uppfyllt. Detta skydd ska föras in i grundlagen och gälla på statlig nivå, såväl som på landstings- och kommunnivå. Genom att skyddet förs in i grundlagen kan det inte upphävas med ett enkelt majoritetsbeslut. Särskilda regler kan komma att behövas för att löpande verksamhet i form av till exempel kommuners köp och sälj av mark för bostadsbyggande och företagsetablering inte ska försvåras.

Vi vill att en utredning ser över hur ett grundlagsskydd av gemensamt ägd egendom ska kunna uppnås. Ett sådant skydd kan exempelvis ske genom ett tillägg i regeringsformen i det avsnitt som reglerar det privata egendomsskyddet och allemansrätten. Vänsterpartiet menar att på motsvarande sätt som den privata egendomen har ett skydd i grundlagen, bör gemensamt ägd egendom skyddas.

Skyddet ska gälla gemensamt ägd egendom vars värde överskrider en viss beloppsgräns. För att undvika att man går runt skyddet genom att dela upp en försäljning i flera mindre steg, bör särskilda regler införas för vad som räknas som en och samma försäljning. Reglerna för vad som räknas som en och samma upphandling kan här vara en förebild.

Att vissa typer av beslut måste tas på andra sätt än med enkel majoritet är ovanligt men inte unikt. Grundlagsändringar kräver två beslut med mellanliggande val. Inte heller för riksdagsbeslut om maktöverlåtelse till EU räcker ett vanligt beslut. Där krävs tre fjärdedelar av de röstande alternativt två beslut med mellanliggande val. När riksdagen stiftar lagar som begränsar vissa grundläggande fri- och rättigheter krävs fem sjättedelar av ledamöterna för att ärendet inte ska kunna förklaras vilande. När kommuner tar beslut om folkomröstning gäller krav på kvalificerad majoritet för att stoppa en sådan om ärendet har väckts av ett folkinitiativ.

Ägare till den gemensamt ägda egendomen är alla vi tillsammans. En tillfällig enkel majoritet ska inte kunna fatta oåterkalleliga beslut om att avyttra den. Vänsterpartiet anser därför att utförsäljning av gemensamt ägd egendom ska kringgärdas med särskilda beslutsregler.

